

Ljudske modrosti o osebnem življenju v slovenščini in francoščini

Ana Markelc

Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
markelc.ana1@yahoo.com

Izveček

V članku bom obravnavala starejši in novejši jezikoslovni pogled na frazeologijo v slovenskem prostoru ter problematiko prevajanja pregovorov. Francoskim pregovorom, povezanim z osebnim življenjem, bom skušala najti primerne prevodne ustreznice v slovenščini. Zaradi kulturno specifičnih razlik domnevam, da vsi francoski pregovori ne bodo imeli primerne prevodne ustreznice v slovenščini – v tem primeru bo potreben njihov opisni prevod.

1. Uvod

Pregovori, po definiciji Slovarja slovenskega knjižnega jezika »*ljudska književna zvrst, ki kratko, navadno v prisposodbi, izraža kako življenjsko izkušnjo*«, predstavljajo bogato zakladnico ljudske modrosti. Njihov pomen za narod je v oceni zbirke *Pregovori in reki na Slovenskem* Etbina Bojca zanimivo ovrednotil tudi dr. I. Grafenauer, ki je med drugim zapisal: »*Iz pregovorov odseva dobršen del narodnega značaja, pričajo pa tudi o življenjskih izkušnjah slovenskega človeka, največ iz družinskega in družabnega življenja, pa tudi iz kmetiškega dela in gospodarjenja ... Iz njih odseva bistro poznavanje človekovega in narodnega značaja z vsemi režečimi se nasprotji ... vse strne v nekako jasnogledno videnje usodne povezanosti človeškega življenja, pa tudi življenja narodov s plačilom in kaznijo. Iz pregovorov odseva marsikak lep, pomemben narodov značaj, pa tudi marsikatera prazna vera in vraža*« (Bojc 1987: 9).

2. Umestitev pregovorov v frazeologiji

V članku bom kratko orisala starejši in novejši jezikovni pogled na umestitev pregovorov v frazeologiji.

2.1. Starejši jezikoslovni pogled

Jože Toporišič v razdelku *Frazeologija* svojega dela *Besedjeslovne razprave* najprej izpostavi problematiko poimenovanja osnovne enote frazeologije, pri čemer se nato odloči za uporabo izraza frazeologem, ki mu pomeni stalno besedno zvezo. Frazeologem tako predstavlja besedno zvezo s strukturo S (S je stavek ali več stavkov v okviru zloženega stavka) ter besedno zvezo s strukturo dela prostega stavka (simbol S/x, pri čemer x predstavlja nefrazeološki del strukture S). Po Toporišiču spadajo k frazeologiji tudi pregovori, reki, prilike ipd. – v tem primeru gre za frazeologeme, ki so v primerjavi z nestavčnimi frazeologemi nekaj posebnega. Tako ima reklo nestavčno strukturo, rečenica pa stavčno. Iz tega

sledi, da ima reklo S/x-strukturo, rečenica S-strukturo. Toporišič nadalje razčleni rečenice glede na določene vsebinske in druge parametre na pregovore, reke, izreke, prilike ipd., medsebojnega ločevanja teh izrazov pa se ne dotakne in ga rajši prepusti paremiologiji ter ob tem doda: »*/.../ tisti, ki jo [paremiologijo] pri nas znanstveno gojijo, pa bi tudi slovenski frazeologiji gotovo zelo ustregli, ko bi v pregledni obliki napravili ta svoja pojmovanja dostopna naši širši javnosti, /.../, tu pa se s tem nadalje ne bomo več ukvarjali*« (Toporišič 2006: 487–8).

2.2. Novejši jezikoslovni pogled

Med novejše raziskovalce slovenske frazeologije spada Erika Kržišnik. Njen pogled na mesto pregovorov v jezikoslovju se ne razlikuje bistveno od Toporišičevega. Osnovno enoto frazeologije poimenuje frazem (za razliko od frazeologema po Toporišiču) in njegov obseg zameji s štirimi lastnostmi: večbesednost; stalnost oblike (mišljeni sta skladijska zgradba in sestavinska zapolnitev) in pomena; neizpeljivost pomena frazeološke enote iz pomenov frazeoloških sestavin ter ekspresivnost. Kljub tem omejitvam ostajajo notranje razlike med enotami v obliki stavkov (ki so lahko rabljene tudi kot zaključene povedi) in besednih zvez z vlogo stavčnega člena v stavku. Prve se imenujejo rečenice, druge rekla. Rečenice se nadalje delijo na pregovorne in nepregovorne. Z vidika pogostnosti so najpogostejše pregovorne, ki lahko funkcionirajo kot samostojna besedila. Zanje je značilna tudi vsebinska poanta. V skrčeni obliki namreč podajajo neko življenjsko resnico, modrost ali nauk. Nadalje sledi, da je ta skupina enot zaradi vseh navedenih posebnosti vedno obravnavana posebej, nekateri frazeologi pa jo sploh izločajo (Kržišnik 1998: 27–8).

3. Prevajanje pregovorov oz. iskanje njihovih prevodnih ustreznic

Ker se bom v raziskovalno zasnovanem delu članka posvetila iskanju primernih prevodnih ustreznic v slovenščini

za francoske pregovore o osebnem življenju, se bom nekoliko dotaknila tudi problematike prevajanja pregovorov.

V frazeologiji se odražajo kultura, navade in običaji nekega naroda, zato ni presenetljivo, da je v zadnjem času postala nadvse zanimivo področje raziskovanja frazeologije tudi protistava frazeoloških enot dveh jezikov. Na ta način je možno ugotavljati, koliko skupnih točk imajo jeziki tako na jezikovni kot kulturni ravni (Marc Bratina 2004: 40).

Postopek prevajanja frazeologije je zapleten, saj poteka na dveh ravneh – dobesedni in frazeološki. Frazeološke enote dveh jezikov niso absolutno prekrivne. Frazeološka sredstva namreč prinašajo določeno vrsto ekspresije, zaradi česar se jih v ciljnem jeziku ne da enakovredno zamenjati z nefrazeološkimi sredstvi. Velikokrat pride tudi do neprekrivnosti v dveh jezikih, tj. frazeološke enote v enem jeziku ni možno nadomestiti s frazeološko enoto v drugem (Kržišnik 1998: 35).

3.1. Opis prevajalske strategije pri iskanju prevodnih ustreznice za francoske pregovore o osebnem življenju

Pri prevajanju dvajsetih izbranih francoskih pregovorov o osebnem življenju sem si pomagala z elektronskima izdajama *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* in Gradovega *Francosko-slovenskega slovarja* ter z monografijo *Pregovori in reki na Slovenskem* Etbina Bojca. Iskanje primernih prevodnih ustreznice v slovenščini se je začelo z iskanjem ključnih besed v francoskem pregovoru, čemur je sledilo iskanje ustreznih pregovorov v slovenščini glede na ključne besede oz. teme v monografiji. Za lažje razumevanje prevajalske strategije je potrebno na tem mestu na kratko predstaviti strukturo Bojčeve monografije.

Monografija je razdeljena po vsebinskih skupinah, kar pomeni, da v njej najdemo poglavja s pregovori o delu, družini, vsakdanjem življenju ipd., hkrati pa je pregovore možno iskati tudi po ključnih besedah.

Kljub relativno izčrpnemu iskanju primernih slovenskih prevodnih ustreznice za francoske pregovore dopuščam možnost, da je bila kakšna izmed le-teh nehote izpuščena. Vseeno velja poudariti, da obstaja tudi več različic nekaterih slovenskih pregovorov – med sabo se nekoliko razlikujejo v skladnji, medtem ko pomen ostaja nespremenjen.

3.2. Izbrani francoski pregovori in njihove prevodne ustreznice v slovenščini

Prevodne ustreznice v slovenščini imajo v oklepaju oznako, ki nakazuje stopnjo njihove pomenske ustreznosti (s skladenjsko strukturo se na tem mestu nismo ukvarjali).

Legenda:

D – Delna prevodna ustreznica: Prevodna ustreznica ni v celoti pomensko prekrivna s pregovorom v francoščini.

P – Popolna prevodna ustreznica: Prevodna ustreznica je v celoti pomensko prekrivna s pregovorom v francoščini.

O – Opisna prevodna ustreznica: Francoski pregovor nima prevodne ustreznice v slovenščini, zato je zavoljo razlage pomena preveden opisno.

Slom. – Slomšek: Posrednik pregovora je bil A. M. Slomšek.

3.2.1. Francoski pregovori (Pineaux 1956: 80–82)

1.	Gourmandise tue plus de gens qu'une épée en guerre tranchant.
2.	Un œuf n'est rien, deux font grand bien, trois est assez, quatre est de trop, cinq donnent la mort.
3.	Ivrognerie est une zizanie.
4.	Trop boire nuit la mémoire.
5.	A grasse cuisine, pauvreté voisine.
6.	Dîne honnêtement et soupe sobrement, dors en haut et vivras largement.
7.	Fromage et pain est médecine au sain.
8.	Pain et beurre et bon fromage contre la mort est la vraie targe* ¹ . (*bouclier)
9.	Le vin est bon qui en prend par raison.
10.	Pain tant qu'il dure, mais vin à* mesure. (*avec)
11.	Il n'est sauce que d'appétit.
12.	Le plus grand est le premier pourri, le plus riche n'emporte qu'un linceul.
13.	A père amasseur, fils gaspilleur.
14.	Autant despend* chiche que large, et à la fin plus d'avantage. (*dépense)
15.	Il n'est pas seigneur du sien qui n'en fait à son talent*. (*ce qu'il veut)
16.	Acquérir et jouir sont deux.
17.	Suffisance fait richesse et convoitise fait povresse.
18.	Jamais chiche ne fut riche.
19.	Assez* a qui se contente. (*beaucoup)
20.	Bienheureux qui se contente de ce que Dieu lui donne pour rente.

3.2.2. Slovenske prevodne ustreznice za francoske pregovore

1.	Požrešnost pogubi jih več, kakor kuga, glad in meč. (D)
2.	Zmernost je najlepša čednost. (D/O)
3.	Pijančevanje povzroča neslogo. (O)

¹ Beseda/odvisni stavek z zvezdico v oklepaju, ki sledi francoskemu pregovoru, je v vseh primerih, kjer se zvezdica pojavlja, pojasnilo k besedi z zvezdico v francoskem pregovoru. Izjema je le francoski pregovor pod zaporedno številko deset, kjer beseda *avec* v oklepaju označuje besedo, ki se lahko pojavi v različici pregovora.

Pijančevanje vodi v prepir. (O) Kdor dá svojemu grlu na voljo, pade v tugo in nevoljo. (D/P)
4. Pijančevanje škoduje spominu. (O) Pijača vleče denar iz žepa, pamet iz glave. (D)
5. Kjer se z mastno hrano prehranjujejo, tam je revščina doma. (O)
6. Lahka (kratka) večerja – dolgo življenje. (D) Hitro spat in zgodaj vstati (naj gre), kdor hoče biti zdrav in mlad. (Slom.) (D) Zmerno jesti in piti, to je zdravo za dušo in telo, pa tudi za mošnjo. (D) Kdor v jedi in pijači mero drži, učka starih dni. (Slom.) (D) Kratka večerja (– pojedina), dolgo življenje (– dobro spanje). (D)
7. Sir in kruh sta zdravilo za zdravega. (O)
8. Kruh, maslo in dober sir so najboljši ščit pred smrtjo. (O)
9. Vino pravi: Jaz sem dobro, dokler ti mene zmoresš; kadar pa jaz tebe – gorje tebi! (D) Dobro je, dokler mož vino nosi, a nápak kadar vino moža. (D)
10. Kruha po mili volji, a z vinom zmerno. (O)
11. Glad je najboljši kuhar. (P) Lačen – dober kuhar. (P) Lakota je najboljša kuharica. (P)
12. Največji se prvi pokvari, najbogatejši ne odnese sabo drugega kot mrtvaški prt. (O) Bogastvo človeku ne odpravi smrti. (D)
13. Oče skopuh – sin zapravljivec. (O) Oče skopuh – sin goljat. (D/P)
14. Lakomnost je človeku dostikrat v potrato. (D)
15. Ni gospodar svojega, česar ni ustvaril sam. (O)
16. Doseči nekaj in nato v tem uživati sta dva različna pojma. (O) Laže je zbrati, kot obdržati. (D)
17. Zadostnost človeka obogati, pohlep osiromaši. (O)
18. Skopost s kupom raste. (P) Lakomnežu vedno manjka. (D/P) Več (– če) ima, bolj mrmra. (D) Čim več ima, več hoče imeti. (D/P) Skopin [skopuh] je zraven velikega bogastva siromak. (D/P)
19. Zadovoljnež ima brž dosti. (P) Lahko živi, kdor malo potrebuje. (P)
20. Blagor tistemu, ki je zadovoljen s tem, kar mu Bog pokloni. (O)

3.3. Rezultati

Iskanje prevodnih ustreznice v slovenščini je bilo nekoliko oteženo zaradi relativno starega vira francoskih pregovorov –

delo, ki sem ga uporabila pri raziskavi, je namreč izšlo leta 1956, a pri tem je potrebno poudariti, da je to edina monografija oz. zbirka francoskih pregovorov v francoščini, ki je dostopna pri nas.

V večini primerov so imeli francoski pregovori v slovenščini le delne prevodne ustreznice. Kljub vsemu je bilo tudi nekaj primerov, v katerih sta pregovora pomensko zadovoljivo prekrivna. Za nekoliko težje se je izkazalo nekaj francoskih pregovorov, ki jih je bilo potrebno prevesti opisno, saj v slovenščini niso imeli niti delne prevodne ustreznice. Slovenska ustreznica *Zmernost je najlepša čednost* tako zgolj povzema idejo pregovora *Un œuf n'est rien, deux font grand bien, trois est assez, quatre est de trop, cinq donnent la mort*. Podoben primer je pregovor *A grasse cuisine, pauvre est voisine*, kjer v slovenščini nismo našli delne prevodne ustreznice in smo ob predpostavki, da sta revščina in nezdrava prehrana medsebojno povezani, podali zgolj opisno prevodno ustreznico *Kjer se z mastno hrano prehranjujejo, tam je revščina doma*. Pregovora *Fromage et pain est médecine au sain* in *Pain et beurre et bon fromage contre la mort est la vraie targe** (**bouclier*) bi lahko umestili v kategorijo pregovorov, ki zaradi kulturno specifičnih komponent (sir kot značilnost/simbol Francije) ne morejo imeti prevodne ustreznice v slovenščini.

20 izbranim francoskim pregovorom sem tako našla 38 prevodnih ustreznice v slovenščini. Izmed teh je bilo 6 popolnih, 13 delnih in 13 opisnih prevodnih ustreznice. V preostalih 6 primerih prevodnih ustreznice (1 primer delne/opisne in 5 delnih/popolnih) se nisem mogla dokončno odločiti, kam bi jih glede na njihovo pomensko ustreznost umestila, zato sem jih uvrstila na vmesno raven pomenske ustreznosti.

4. Sklep

Pregovori predstavljajo komponente jezika, ki jih bodisi lahko uvrstimo v frazeologijo bodisi jih obravnavamo ločeno, s čimer naj bi se ukvarjala paremiologija. Zagotovo pa so tisti element jezika, ki nosi v sebi tudi neko kulturno izročilo ali ljudsko modrost in ravno zaradi te kulturne specifičnosti predstavlja zanimivo področje kontrastivne obravnave oz. prevajanja. Med raziskavo sem ugotovila, da določeni francoski pregovori včasih nimajo niti delne prevodne ustreznice v slovenščini, zato sem jih prevedla opisno, a se hkrati zavedala, da je bila na ta način izgubljena pomembna lastnost pregovorov – ekspresivnost. Izpostaviti velja precej visok delež delnih prevodnih ustreznice, ki morda resda ne kaže neposredno na podobnost med kulturama narodov, je zanimiv pokazatelj sistema vrednot v družbi, ki se z idejnega oz. pomenskega vidika ne razlikujejo bistveno.

Natančna kontrastivna analiza frazeologije zahteva visoko stopnjo jezikovne kompetence in poznavanja obravnavanih kultur. Ob iskanju primernih slovenskih prevodnih ustreznice za francoske pregovore sem si obogatila tudi védenje o lastni kulturi, saj v vsakdanjem diskurzu pregovorov ne zasledimo pogosto. Tako lahko ta članek služi kot izhodišče h kontrastivni obravnavi pregovorov, ki je sicer res nekoliko zahtevnejša, a zato toliko bolj kulturno bogatejša.

5. Viri in literatura

Bojc, Etbin, 1987³: *Pregovori in reki na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

- Centre National des Ressources Textuelles et Lexicales.
<<http://www.cnrtl.fr/>> (1. 12. 2009).
- Grad, Anton. *Francosko-slovenski slovar*. Založila: DZS, d. d.,
Izobraževalno založništvo. (elektronska izdaja v1.0)
- Kržišnik, Erika, 1998: Frazeologija pri pouku slovenščine kot
tujega jezika. Bešter, Marja (ur.): *Skripta 2. Zbornik za
učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Ljubljana:
Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za
slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v
Ljubljani.
- Marc Bratina, Karin, 2004: Pomen frazemov z vidika
medkulturne sporazumevalne zmožnosti. *Jezik in slovstvo*
49/6. 33–48.
- Pineaux, Jacques, 1956: *Proverbes et dictons français*. Paris:
Presses Universitaires de France.
- SAZU, ZRC SAZU, Inštitut Frana Ramovša et al. *Slovar
slovenskega knjižnega jezika*. Založila: DZS, d. d.,
Izobraževalno založništvo. (elektronska izdaja v1.1)
- Toporišič, Jože, 2006: *Besedjeslovne razprave*. Ljubljana:
Založba ZRC, ZRC SAZU.